

20 SJÆLDNE DYR OG PLANTER

I VEJEN KOMMUNE

Rig natur
VEJEN KOMMUNE

Vejen Kommune
Teknik & Miljø
Rådhuspassagen 3
6600 Vejen

E-mail: teknik@vejen.dk
Telefon: 7996 5000

Udgivet med støtte fra
 15. Juni Fonden

20 SJÆLDNE DYR OG PLANTER

I VEJEN KOMMUNE

INDHOLD

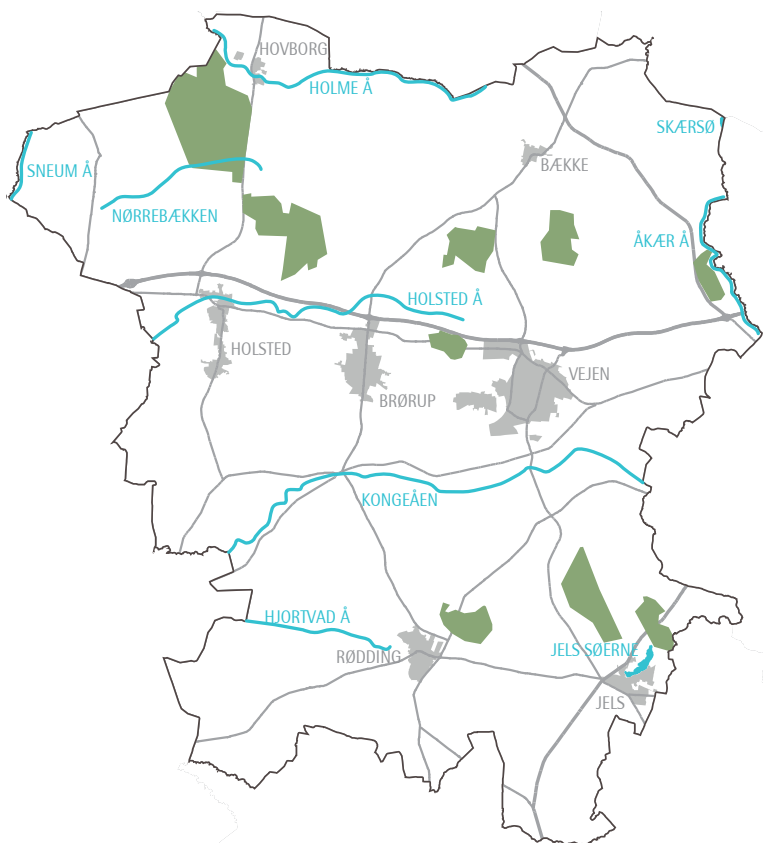
	Indledning	5
FUGLE	Isfuglen	6
	Kirkeuglen	7
	Tranen	8
	Agerhønen	9
INSEKTER	Trehornet skarnbasse	10
	Mose-randøje	11
	Fjerbenet vandnymfe	12
	Sumpgræshoppe	13
PATTEDYR	Birkemus	14
	Troldflagermus	15
	Odderen	16
PADDER	Løgfrøen	17
	Stor vandsalamander	18
	Løvfrø	19
PLANTER	Otteradet ulvefod	20
	Tvepibet lobelie	21
	Engblomme	22
	Plettet gøgeurt	23
FISK	Bæklampret	24
	Laks	25
	Noter	26

INDLEDNING

I Vejen Kommune findes mange fine og varierede naturområder, som heder, moser, overdrev, enge, søer og vandløb. Her lever sjældne og truede dyre- og plantearter.

I denne folder kan du læse om 20 udvalgte arter. Det er repræsentanter for planter, fugle, padder, pattedyr, insekter og fisk. Arterne er valgt ud fra, at de er opført på gul- eller rødlisten; opført på EU-listen eller på anden måde er udpeget som fokusart på nationalt plan.

Fælles for arterne er, at de stiller særlige krav for at kunne trives. Nogle af arterne som kirkeugle, løgfrø og engblomme er truede og i tilbagegang, mens andre arter har oplevet fremgang i de senere år på grund af en fokuseret miljøindsats. Det gælder arter som odder og laks.

ISFUGL

- Det blå lyn

Når man færdes langs kommunens større vandløb kan man være heldig at få et glimt af et blåt lyn, der suser hen over vandoverfladen. Det er isfuglen.

Isfuglen er en af de mest eksotiske udseende danske ynglefugle med sine stærke farver. Den lever af fisk, som den styrtdykker efter fra en udsigtspost.

Isfuglen yngler ved søer og vandløb omkranset af krat eller skov. Reden placeres i enden af en 1 meter lang tunnel, som udgraves i skrænter i nærheden af dens fiskepladser.

Der er ca. 300 ynglepar i Danmark. Bestanden svinger en del, især kan isvintre være hårde mod bestanden. Isfuglen bryder sig nemlig ikke om is, da det forhindrer den i at fiske. Navnet kommer fra det tyske Eisvogel, som hentyder til fuglens metalglinsende skær.

Foto: Jan Skriver

KIRKEUGLE

– Danmarks mindste ugle

Kirkeuglen er på størrelse med en stær, ca. 21-23 cm fra hoved til hale. Dens skrig lyder næsten som en kattekilling, der mjaver lidt klagende. Den lever af småkryb, insekter, padder og mindre fugle. Efter det har regnet kan man være heldig at opleve den løbe behændigt rundt på græsplænen på jagt efter regnorme.

Navnet kirkeugle kommer af, at den ynglede almindeligt i kirketårne, før de blev så tillukkede, som de er i dag.

Kirkeuglen var tidligere den mest almindelige ugle i Jylland med mere end 1000 ynglepar. Siden er der sket en dramatisk nedgang, så der i dag kun er ca. 30 par tilbage. Tilbagegangen skyldes knaphed på føde og manglende ynglesteder. I Vejen Kommune findes et enkelt ynglepar i Føvling.

Foto: Peter Nielsen

TRANE

- Trompeten i mosen

Tranen er en stor fugl med en længde på 100-120 cm og et vingefang på 180-220 cm. Den har en meget karakteristisk stemme i form af en høj trompeteren, som både høres når den flyver og når den er ankommet til ynglestederne.

Den statelige fugl yngler i våde hede- og skovmoser. I parringsspillet opfører den en særlig tranedans, hvor fuglene paraderer og bukker med løftede vinger overfor hinanden. Tranen er meget sky i yngletiden og man skal holde stor afstand fra reden. Uden for yngletiden kan man opleve at se fuglene søge efter føde på landbrugsarealer.

Tranen var i en periode helt forsvundet som ynglefugl i Danmark. I de senere år er der sket en væsentlig fremgang over hele landet, også i Vejen Kommune, hvor den yngler i hedemoser i den nordlige del af kommunen.

Foto: Jens Veilgaard Vendelbo

AGERHØNE

– Agerlandets fugl

Agerhøne findes året rundt i det dyrkede kulturlandskab. Det er en lille, buttet hønsefugl, som har kortere hale end fasanhønen. De voksne fugle lever udelukkende af planteføde, mens de små kyllinger i de første par uger lever af insekter. Hunnen lægger helt op til 20 æg i ét kuld om året.

Agerhønen er stadig almindelig i Danmark med en anslået ynglebestand på 10-15.000 par. Da det samtidig er en jagtbar art, bliver den opdrættet og udsat. Men fuglen er gået meget tilbage i de sidste 50 år, hvilket især skyldes en høj dødelighed hos ungerne, da de ikke kan finde nok føde i den første tid.

Der er vedtaget en national forvaltningsplan for agerhønen for at vende den negative udvikling for bestanden. Et af de tiltag man kan gøre i agerbruget, er at anlægge vildtstriber for at forøge fødeudbuddet for især kyllingerne.

Foto: Erhardt Ecklon

TREHORNET SKARNBASSE

– Naturens skraldemand

Som navnet hentyder til, lever skarnbasser af "skarn", altså gødning. Det er således en meget nyttig bille, der sammen med regnorme og svampe sørger for at nedbryde gødning fra rådyr, harer, får og køer.

Hannen hos den trehornede skarnbasse har nogle meget frygtindgydende horn i panden, men da billen ikke bliver mere end 2 cm lang, er det mest over for artsfæller den er farlig.

Den trehornede skarnbasse yngler dybt nede i jorden. Den opgravede jord ligger som små, karakteristiske muldvarpeskud på overfladen. Størst chance for at finde billerne er i det allertidligste forår og igen i efteråret.

Billen findes på heder med et dybt sandlag. I Vejen Kommune er den fundet på de store hedeflader i Klelund Dyrehave.

Foto: Inge Nagstrup

MOSE-RANDØJE

– Har falske øjne

Randøjer er en gruppe af dagsommerfugle med små øjepletter på vingerne. Øjepletterne skal vildlede fugle til at hakke efter vingen i stedet for efter kroppen, så de undgår at blive spist.

Mose-randøje holder til i moser, hvor der vokser kæruld. Det er en art, som er gået voldsomt tilbage i de sidste 50 år og forsvundet fra 75 % af alle danske levesteder. Det skyldes især dræning af moser. I Vejen Kommune kan arten stadig findes i moser i den nordlige del af kommunen i Klelund Plantage, Kragelund Mose, Husted Mose, Gesten Kær og Stavshede Plantage.

Dagsommerfugle er nyttige at bruge som indikatorer på naturens tilstand. Mange af landets 63 arter er i tilbagegang og det er et tegn på, at vores natur ikke er i balance.

Foto: Inge Nagstrup

FJERBENET VANDNYMFE

– Har hvide ben

Vandnymfer er en gruppe af guldsmede. De er mindre og mere spinkle end de egentlige guldsmede. De kendes desuden på, at vingerne i hvilestilling er foldet sammen langs bagkroppen.

I Danmark har vi 20 arter af vandnymfer. De ses ved vandhuller, søer og vandløb. Vandnymfe-ungerne lever i vand i 1-3 år og går herefter på land for at forvandle sig til et voksent individ med vinger. Når vandnymferne parrer sig, hænger hannen og hunnen sammen som et karakteristisk parringshjul og flyver i den periode lidt kluntet rundt.

Fjerbenet vandnymfe er en af de mest sjældne vandnymfer i landet. Den findes kun tre steder, heraf er det ene sted ved Jels-søerne. Den er relativ let at kende, da den har nogle meget brede, hvide skinneben.

Foto: Biopix / N. Sloth

SUMPGRÆSHOPPE

– Har flotte ben

Græshopper har lange bagben, som er udviklet til at springe med. De fleste af de 35 danske arter synger ved at gnide kropsdele imod hinanden. Hver art har sin egen sang og kan ligesom fuglene bestemmes ud fra sangen.

Sumpgræshoppe er en af vores flotteste hjemlige græshopper. Den har stærke gule og orange farver på bagbenene og ellers grønne farver på resten af kroppen. Det er samtidig en af vores største græshopper med en størrelse op til 4 cm. Den lever af planteføde og er tilknyttet moser og våde enge, gerne i nærheden af vandløb.

Sumpgræshoppe er sjælden og findes i Vejen Kommune ved Holme Å, Nørrebækken og Kragelund Mose. De voksne græshopper ses hyppigst i sensommeren.

Foto: Hans Henrik Larsen

BIRKEMUS

– Sover vinteren væk

Birkemus er Danmarks mest sjældne mus. Den er let genkendelig på den lange sorte rygstribe, der går fra øjnene og ned til haleroden. Kroppen er 5-8 cm lang, mens halen kan være op til 11 cm lang.

Den lange hale fungerer som støtte og balancehjælp, når den klatrer rundt i vegetationen. I oktober – april/maj sover birkemusen vintersøvn i en rede, som den laver af græs og mos. I modsætning til andre mus, får den ikke ret mange unger. Den bliver først kønsmoden i sit andet leveår og hunnerne kan kun føde ét kuld om året på ca. 5 unger.

Birkemus lever i forskellige områder, lige fra skov, hede og eng til dyrkede marker. I Vejen Kommune er den fundet i Holme Ådal ved Hovborg.

Foto: Julie Dahl Møller

TROLDFLAGERMUS

– Ser med ørerne

Flagermus orienterer sig og finder føde ved at udsende skrig på samme måde som en ubåd udsender sonarlyde. Flagermusene lytter til ekkoet af deres eget skrig. De enkelte arter udsender skrig på forskellige frekvenser og arterne kan bestemmes ved hjælp af en ultralydsdektektor.

I Danmark findes 14 arter af flagermus. De er aktive om natten i sommerhalvåret. Føden består af flyvende insekter, som for eksempel natsværmere. De yngler i hulheder i træerne, men man kan også være heldig at få dem til at yngle i opsatte redekasser. Om efteråret går flagermusene i dvale i et vinterkvarter – det kan være i hule træer, huse, kalkgruber eller de kan som troldflagermusen trække til et opholdssted i Sydvesteuropa.

Troldflagermusen er knyttet til ældre løvskov og jager insekter mellem træernes kroner eller lige under dem. I Vejen Kommune er troldflagermus registreret ved Estrup Skov.

Foto: Kristian Borum

ODDER

– En succeshistorie

Odderen er i fremgang efter næsten at have været udryddet i 1980'erne. Fremgangen er sket takket være øget beskyttelse og genopretning af levestederne.

Odderen er primært nataktiv og ses derfor sjældent. Om dagen opholder den sig i en hule i en brink eller under buske, hvor den kan skjule sig. Det er derfor vigtigt, at der findes områder med pilekrat, rørskov eller lignende ved vandløbet.

Som en tilpasning til livet i vand har odderen svømmehud mellem tærne og kroppen er lang og strømlinet. Den lever især af fisk som aborre, karpe og ål.

I Vejen Kommune findes odderen i de fleste større vandløb som Sneum Å, Holsted Å, Holme Å, Kongeåen og Åkær Å.

Foto: Jan Skriver

LØGFRØ

– Kartoffeltrolden

Løgfrøen lever meget skjult. Uden for ynglesæsonen, ligger den nedgravet i jorden om dagen. Man kan således opleve at grave den op sammen med kartofler – derfor har den fået kælenavnet "kartoffeltrolden".

I foråret vandrer frøerne til vandhullerne for at yngle. Frøen kvækker oftest fra bunden af vandhullet og har en svag kvækken, der kun kan høres få meter væk. Arten er 4–8 cm lang og kan lugte svagt af hvidløg. Som noget helt særligt for denne art, har den meget store haletudser, som kan blive helt op til 15 cm lange.

Løgfrø er en af de padder, som er gået mest tilbage på landsplan. Den kræver rene og varme vandhuller uden fisk, da disse spiser haletudserne. I Vejen Kommune findes løgfrø i nogle enkelte vandhuller ved Asbo og Læborg.

Foto: Klaus Bertram Fries

STOR VANDSALAMANDER

– Vandhullets drage

Stor vandsalamander kan blive op til 16 cm og er dermed den største af vores tre salamanderarter. Hannen har i yngletiden en takket rygkam og ligner lidt en lille drage. Bugen er kraftigt gulorange med sorte pletter. I modsætning til frøer og tudser bruger salamandre ikke lyd for at tiltrække hinanden. De snuser sig frem.

Efter yngletiden går salamanderen på land og lever ved hegn og diger og gerne nær huse. Den er primært nataktiv for at undgå fjender. Om efteråret kan den finde på at gå i vinterdvale i kældre.

Stor vandsalamander findes hist og her i kommunen. Den kræver rene og varme vandhuller uden ret mange fisk. Den lidt mindre art, lille vandsalamander på op til 10 cm, er mere almindelig.

Foto: NatureEyes/Simon R. Waagner.

LØVFRØ

– Afholder grøn koncert

Løvfrøen er Danmarks mindste frø med en størrelse på 3,5-5 cm. På trods af den beskedne størrelse kvækker den meget højt og kan høres op til 1 km væk fra vandhullet.

Med sin stærke grønne farve og hæfteskiver på fødderne, ligner løvfrøen et indslag fra de tropiske regnskove. Uden for yngletiden opholder den sig i buskadser med brombær, tjørn og hassel og gerne i en højde af 1 meter eller mere.

Løvfrøen kræver rene og varme vandhuller. Det betyder, at vandhullet ikke må være overskygget af træer. Frøen tåler heller ikke fisk i vandhullet, da de spiser yngelen. På landsplan er løvfrøen en sjælden art, der er gået meget tilbage. I Vejen Kommune findes løvfrø i enkelte vandhuller i Jels-området og muligvis også i Rødding-området.

Foto: Biopix / S.D. Lund

OTTERADET ULVEFOD

– En plante fra urtiden

Otteradet ulvefod gør ikke meget væsen af sig. Det er en primitiv, uanselig grøn plante, der ikke bliver mere end 5-20 cm høj. Den har ingen blomster, men formerer sig med sporer.

Helt anderledes var det i urtiden – for mere end 300 millioner år siden i Kultiden. Her fandtes enorme skove af ulvefodstræer, der kunne blive op til 30 meter høje. De fossile rester af disse skove udgør store dele af nutidens kul-forekomster.

Otteradet ulvefod er sjælden i Danmark og findes i Vejen Kommune i Kragelund Mose og i Barsbøl Skov. Den er truet af tilgroning af anden skyggende vegetation. I 2007 blev otteradet ulvefod udnævnt af miljøministeren til Vejen Kommunes ansvarsart.

Foto: Niels Peter Brøgger

TVEPIBET LOBELIE

– En sårbar vandplante

Tvepibet lobelie er en spinkel, 15-40 cm høj vandplante, der findes i næringsfattige og klarvandede søer. Bladene sidder i en lille roset under vandet, mens blomsterne hæver sig over vandet på lange, slanke blomsterstilke.

Planten har givet navn til den sjældne søtype, "lobeliesø", som huser en særlig plantevegetation. I denne søtype vokser andre sjældne vandplanter som brasenføde og strandbo. Fælles for planterne er, at de har bladene i små rosetter på søbunden og at de kræver klart vand, så der kan komme sollys ned på bunden. Planterne er meget sårbare over for forurening og næringstilførsel.

Tvepibet lobelie blomstrer i juli-august. I Vejen Kommune findes den kun i Skærso.

Foto: Peter Krogh

ENGBLOMME

- Engens signatur blomst

Med sine store, runde og klart gule blomster lyser engblommen op i engen. Tidligere var arten almindelig og kvinderne på gårdene plukkede engblommer til vasen i den fine stue.

I dag er engblommen blevet en sjælden art, da engene i mange tilfælde er blevet drænet eller ikke længere bliver afgræsset. Engblommen kan ikke klare sig i konkurrencen med høje græsser eller buske.

Engblommen blomstrer i maj-juni. Bestøvningen kan kun foregå, når en bestemt flueart, engblomme-fluen, er tilstede. Det er en flerårig staude, som bliver op til 70 cm høj. Den findes hist og her i engene og moserne langs kommunens store vandløb: Holme Å, Holsted Å, Sneum Å og Kongeåen.

Foto: Inge Nagstrup

PLETTET GØGEURT

– Bedrager bestøverne

Der er knyttet megen folkehistorie til gøgeurter. En forklaring på navnet er, at gøgeurterne blomstrer samtidig med at gøgen kukker. Gøgeurternes rødder har også været brugt som elskovsmidler.

Plettet gøgeurt har rosafarvede blomster og smalle, plettede blade og kan blive op til 40 cm høj. Selvom den har farvestrålende blomster, har den ingen nektar, og den snyder dermed bestøverne, som typisk er uerfarne humlebier.

Planten vokser i næringsfattige moser og på heder og blomstrer i juni-juli. I Vejen Kommune findes plettet gøgeurt ved Stilde Å, Holme Å, Drostrup Å, samt i Åtte Bjerge og Klelund Plantage. Den hører til orkidéfamilien og er fredet som alle andre orkidéer i Danmark.

Foto: Sam Bøgesgaard Sørensen

BÆKLAMPRET

- Niøje

Bæklampret hører til en meget primitiv gruppe af fisk, de såkaldte rundmunde. Den 12-15 cm lange krop er åleformet med en glat hud uden skæl.

Bæklampretter kaldes også for niøjer, fordi de set fra siden - med de syv gælleåbninger, næseboret og øjet - tilsyneladende har ni øjne.

Bæklampret lever hele livet i ferskvand. De forvandler sig direkte til seksuelt modne voksne, hvorved de også holder op med at æde. Om foråret søger de kønsmodne bæklampretter op i de øvre dele af vandløbet, hvor den gyder på steder med hastigt strømmende vand. Larverne svømmer med strømmen ned ad vandløbet og graver sig ned, hvor bunden er blød/sandet.

I Vejen Kommune findes bæklampretten i flere af kommunens vandløb i Sneum Å, Kongeåen, Åkær Å og Hjortvad Å vand- systemer.

Foto: Bernt Grimm

LAKS

– En eventyrer der vender tilbage

Laksen kan blive op til 1,5 m lang. Den lever i saltvand, hvor den foretager lange vandringer. Gydningen foregår i det vandløb, hvor den selv er vokset op. Ynglen trækker ud i saltvand efter 1-3 års ophold i vandløbet.

Gydeområderne findes på vandløbsstrækninger med hastigt strømmende vand, hvor bunden er gruset eller stenet.

For at sikre en naturlig bestand af laks, skal arten kunne vandre frit i vandløbet. Hvis der er spærringer i vandløbet, vil det derfor hjælpe fisken at fjerne disse. Desuden kræver laksen, at der er rent vand i vandløbene og at der er en god fysisk variation.

I Vejen Kommune findes laksen i vand-systemerne Sneum Å, Kongeåen, Åkær Å og Hjortvad Å.

Foto: Biopix – J.C. Schou

20 SJÆLDNE DYR OG PLANTER I VEJEN KOMMUNE

Bliv klogere på naturens artsrigdom i Vejen Kommune. Læs om arterne – hvor de lever, hvorfor de er sjældne og hvad man kan gøre for at hjælpe dem.

Vejen KOMMUNE